

JOAN MASO

El viatge a la muntanya

Jordi Mascarella i Miquel Sitjar

ot i que Catalunya és un país petit, encara no ho és prou per equilibrar el seu territori. Hom ho pot comprovar en el fet que la major part de la població fa estada a les grans planes i al litoral, i en canvi la muntanya resta deshabitada i és objecte d'espòrèdiques visites de cap de setmana: quina zona de Catalunya ha creat més expectatives viatgeres que la muntanya?

Es fa difícil de donar raons sobre aquest fenomen. En primer lloc l'imaginari col·lectiu ha atorgat diversos sentits simbòlics a la muntanya; simbolisme ben aprofitat en les formacions orogràfiques catalanes. Un exemple paradigmàtic, valorat ja des de l'edat mitjana, és el massís de Montserrat, on s'han identificat tradicionalment la muntanya i el santuari. Una altra muntanya compendi i resum d'una de les grans virtuts catalanes és el Montseny, amb la qual s'han fet multitud de jocs etimològics. Des del segle XIX els catalans han tingut en la seva ment i en el seu cor aquestes formacions geològiques, que han fet objecte de veneració i peregrinacions.

EL PIRINEU

Però no sempre ha estat així. Si s'haguessin de valorar les muntanyes per l'antiguitat en la seva documentació, ni Montserrat ni el Montseny serien les primeres, sinó els Pirineus, que crearen una notable fascinació entre els geògrafs i escriptors greco-romans. Aquesta fascinació té un caràcter molt més natural i molt menys ideològic, ja que es basa en qüestions objectives tals com la percepció de la seva magnitud, la seva riquesa —especialment en marbre i en minerals—, el foc de la seva etimologia, o fins i tot la gastronomia... Recordem només els esments elogiosos als pernills de la Cerdanya repetits des d'Estrabó fins a Marcial.

Això no obstant, el Pirineu no resta indemne dels intents simbo-

litzants del renaixement literari català: de Verdaguer ençà —o potser d'una mica abans— hom ha vist en el Pirineu el bressol de Catalunya i, per això justament, un indret a visitar i admirar.

No tothom ha estat del mateix parer: alguns s'han entestat a fer cas omís del devesall de literatura muntanyenca i han preferit la comoditat de la ciutat a les incomoditats de les elevacions. El difícil accés, el clima rigorós, la rudesia dels habitants, l'avorriment, els trastorns físics i psicològics derivats del contacte massa proper amb la natura salvatge... constitueixen un mur insalvable per als esperits urbans.

Un d'aquests sembla que fou Narcís Oller, coneixedor del Ripollès i la Cerdanya, que usa el Pirineu, i en concret el riu Freser, per experimentar amb el mètode zolanià:

«En aquesta situació d'esperit, tornant d'una alegre passejada de les vores del Freser, on havia jurat amb entusiasme «amor etern» a sa nova estimada, excitat, entre altres causes, per la remor borbolesca d'aquell riu, que remouent-li els nervis li exaltava la imaginació...». *La Papallona*, XII.

Altres autors amb pretensions naturalistes com Oller, per exemple Guimerà, giren els arguments. L'home de muntanya és més sa èticament que l'home de la plana. En tenim abundants exemples en el Manelic de *Terra Baixa*:

«Ai, Marta!... Si jo no et puc matar, no, perquè t'estimo, Marta! T'estimo! I t'estimava des d'allà dalt, al pujar tu, que jo era un grapat de neu que es va fondre mirant-te. I t'he estimat encara més al venir a trobar-te, pobre de mi, davallant a salts, com l'aigua dels cims a ajuntar-se amb l'aigua de la mar, que diuen que és amarganta! Que ho siga, d'amarganta; que ho siga; ella atrau com tu m'atraus a mi; perquè et desitjo i t'estimo, Marta! i ara més, ara més; per... perquè no ho sé el perquè, ni em fa el saber-ho! Perquè m'has enganyat

DOSSIER

Viatges i viatgers

«El combat de Ripoll», obra del famós viatger Alexandre Laborde

potser; perquè he sentit la calor de la teva sang; perquè t'he respirat a tota tu tot jo! I mira, per mi no hi ha lleis d'ací baix ni res que m'aturi, que els llamps i les messtralades m'han fet lliure, i vui jo, perquè ho vui, besar-te i mossegart-te fins a l'ànima, i estrenye't en mos braços ofegant-t'hi en ells, confonent en un afany rabiós la mort i la vida, com a home i com a fera, que ho sóc i ho vui per sempre, home i fera, tot junt, tot contra de tu i amb tu, i contra tothom de la terra».

Deixant però de banda el ser pretext per als literats professionals, la muntanya ha rebut tota una altra sèrie de visitadors. A efectes pràctics proposem la següent classificació:

ELS VIATGERS OCASIONALS

El viatger ocasional és més aviat intuït que no pas llegit. Si hagués escrit alguna cosa potser

seria el més objectiu i també més curiós, perquè ve sense esperar venir. El viatge no és ni la seva feina ni, generalment, la seva vocació. Parlem, naturalment, dels anteriors al segle XX, i hi podem distingir viatgers de pas i viatgers de punt i final.

Entre els primers són incomputables els transeünts que es veuen obligats a afrontar les incomoditats i els perills de l'itinerari per un mitjà hostil. Malgrat això, mudes restes arqueològiques, ara un rastre de via romana (Capsacosta), ara un pont monumental (sovint amb la típica denominació «del diable» o «d'en Cabreta»), ens recorden la voluntat de comunicació. Voluntat, però, que no aconsegueix de convèncer un esperit il·lustrat com Antonio Ponz, que en el volum XIV del seu *Viaje a España*, pàgina 260, escriu:

«Fuera de los trozos de camino que en el presente reinado se han

hecho en Cataluña, los demás son malos por lo regular, particularmente en las partes montañosas, intransitables en algunos parajes» (Madrid, 1788).

D'altres hi troben el seu final: curiosa simbologia la de les cistes i túmuls (arcaes) a la vora del camí. Un cas més modern i notable el constitueix Raimon Casellas, que viatja a muntanya en ocasió de treure's la vida.

ELS TÈCNICS

Sembla que la major part dels viatgers tècnics apareixen a partir del segle XVIII. Calia explotar o investigar la riquesa natural de la muntanya. Les notícies de l'exploració del ferro al Ripollès i la Cerdanya, disperses en les obres del XVII (Gil, Bosch, Marés) i més detallades en les del XVIII (Francisco de Zamora) constitueixen el primer testimoni industrial d'importància a les comarques.

Després es continuen en els especialistes en mineria i geologia com A. Maestre, amb la seva *Noticia de las minas de carbón de piedra de Sant Juan de las Abadesas en Cataluña*, publicat a Madrid el 1844 o J. Ezquerria del Bayo, amb el seu Informe sobre el mateix tema de l'any 1848; i botànics, seguidors d'una llarga tradició, com ara Estanislau Vayreda amb el seu Catàleg de la flora de la vall de Núria (1882).

També representants de l'Estat decimonònic que volen fer-se amb la muntanya a efectes fiscals. ¿Caldrà recordar aquí la tràgica mort del comissionat de la Desamortització per al monestir de Ripoll, que va llençar-se d'un tercer pis en aparèixer-se-li els fantasmes amenaçants dels monjos, com cita Pellicer, a la pàg. 273 de la seva *Santa Maria de Ripoll* (1888)?

Altres viatgers tècnics també veuen visions. És el cas de l'anònim autor del *Prospecto para la construcción de un camino de hierro desde Barcelona a Camprodon* (Madrid, 1844), que preveu una durada de dues hores i mitja del viatge entre Barcelona i Camprodon. Els usuaris de la línia actual Barcelona-Ripoll ja sabran de què han de riure. I no parlarem de projectes que no han arribat a dur-se a la pràctica, com els utòpics camins de ferro —avui en diríem transversals— de Sant Joan de les Abadeses al port de Roses, passant per Olot, Besalú i Figueres.

Els amants de l'art i de les terres van voler veure en la muntanya tot allò que la seva imaginació romàntica els bastia: Pi i Margall recorda i inventa les belles monestirials, a l'igual que Víctor Balaguer i els germans Bécquer,

Fragment d'un mapa de Catalunya de 1612, amb els escenaris d'aquest article

per citar només tres noms relacionables amb les contrades pirinenques.

L'estudi de les arrels de la cultura popular va portar els estudiosos —de vegades no gaire entusiasmats— a la muntanya. És el cas de Marian Aguiló que percaça paraules i cançons al Ripollès des de l'any 1844, d'on sortirà la primera versió d'*El comte Arnau* coneguda pels erudits; o de Milà i Fontanals, que visita Ripoll acompanyat d'una sèrie d'experts i guiats per un tal Fossas, cap al 1880, amb el propòsit de no veure «glòries arbitràriament imaginades» (OC IV, 339).

ELS PEREGRINS

La peregrinació ha estat un dels viatges més antics. Al Pirineu català, deixant de banda algunes devocions a sants, la peregrinació més famosa és el viatge al santuari de Núria. Francesc Marés (Barcelona, 1666) és el primer d'adonar-se de l'impacte publicitari del llibre de viatge. A partir d'ell hi ha dades que permeten pensar en un augment considerable de les visites al santuari de

Núria, traduït en la multiplicació de discursos d'arreu de Catalunya sobre la devoció a Núria.

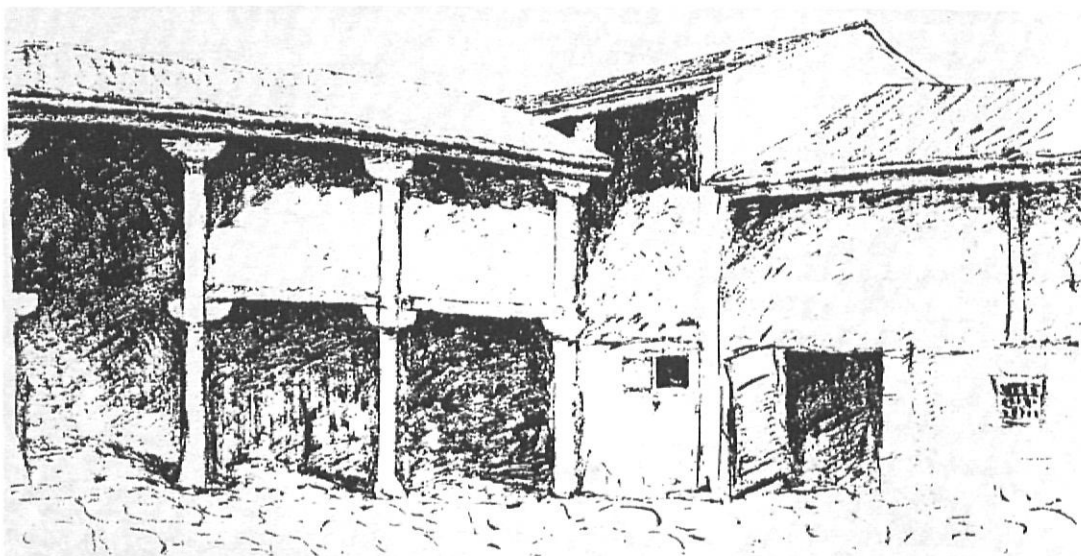
En tractar-se d'un viatge de temporada, i sobretot a Núria, on la temporada comprenia de sant Pere a Tots Sants, es fa imprescindible el viatge «a la vora del foc»: la lectura domèstica compensa les llegües de distància i les dificultats del camí. Curiosa indulgència si atenem que, per definició, peregrinar implica un exercici d'ascesi a causa dels durs camins que condueixen a la muntanya.

ELS EXCURSIONISTES

Fruit i complement del viatge peregrí apareix, amb idees panteïstes, el viatge excursionista. Promoure l'excursió com a forma de sa exercici de cos i ment és un dels objectius dels grups excursionistes, així com guiar els inexperts pels laberíntics camins de la muntanya. Aquestes activitats no poden prescindir del discurs escrit, un discurs escrit que ha de ser concís i precís. Recordem les paraules de l'escriptor de marina Joaquim Ruyra:

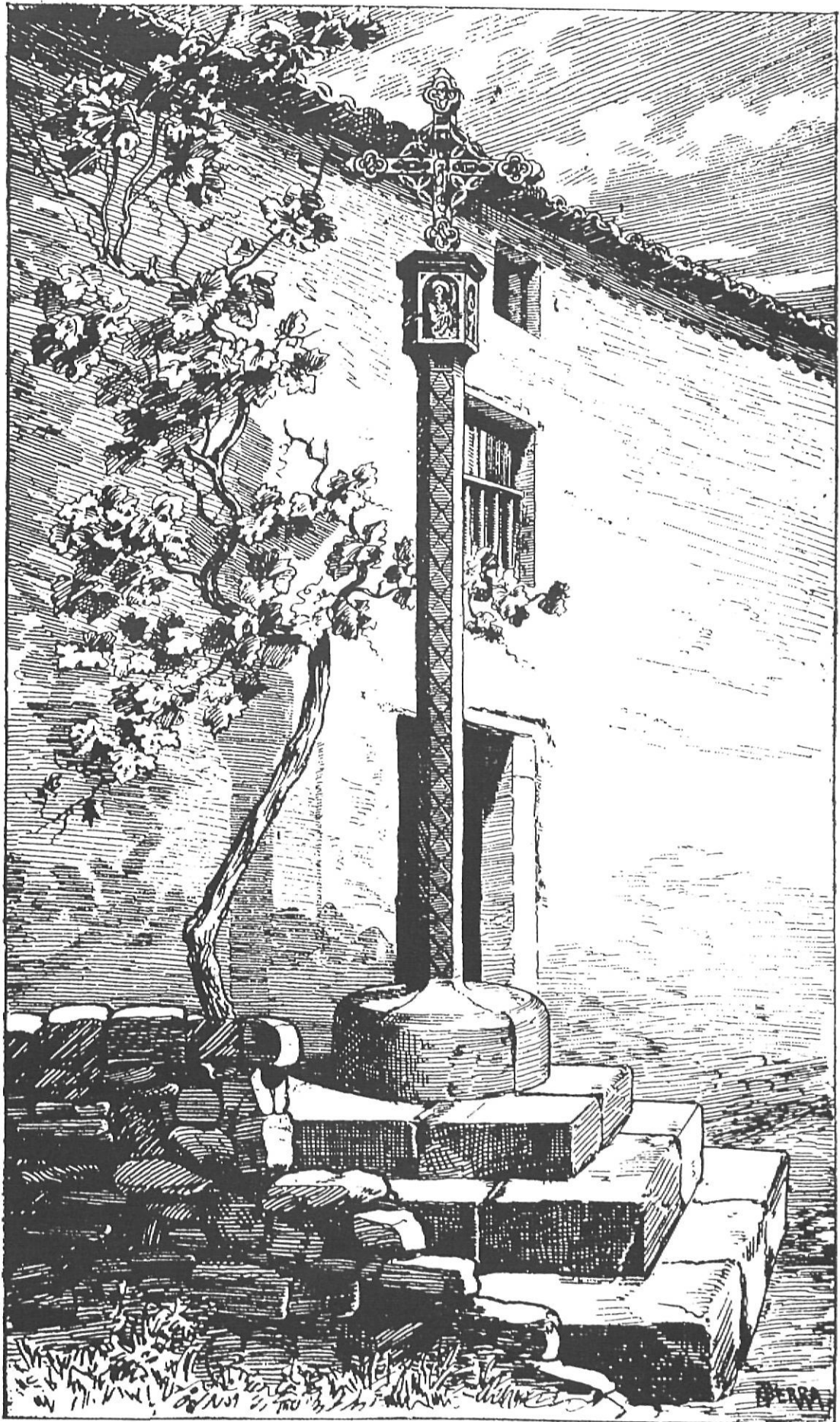
«Fa temps que a Catalunya els entusiastes a l'excursionisme han comprès que aquest esport no ha de consistir en un simple exercici de cames ferrenyes i de pits de poderosa alenada; que l'organisme fort, que triomfa de les fatigoses ascensions i desafia les maltempades, és un envejable i gloriós vehicle, però vehicle només; i que l'atenció preferent ha de dirigir-se al viatger que l'ocupa, esperit intel·ligent i encuriós, que cerca llibar en les coses un nèctar immaterial, amb el qual únicament vigoritza la seva immortalitat a semblança dels déus olímpics» *El Matí*, Barcelona, 13 i 15 de juliol de 1933.

D'entre els pioners, l'excursionista més apreciat pel caràcter viscut de les seves obres és Carles Bosch de la Trinxeria, en especial pels seus *Records d'un excursionista*. En la mateixa línia trobem els *Croquis Pirinencs* de Massó i Torrents o *Els Pirineus Màgics* de Gay de Montmellà. En un altre sentit apareixen autoritats com Ramon Arabia o Cèsar-August Torras, que aporten la novetat de convertir el relat en guia pràctica.

L'era de can Quinquillaire, a Bar (Bellver), segons Pierre Delfontaines; exemple de l'interès dels viatgers-geògrafs per les construccions cerdanes

*Creu de terme
del barri
de la Creu
de Campdevànol,
avui desmuntada*

ELS CURIOSOS

Clourem la nostra taxonomia —tan relativa com qualsevol altra: la classificació, a la manera de Borges, de viatgers que han llegit Proust o no, o bé que viatgen amb mula o amb cavall, no seria gens irrellevant per al nostre objectiu— amb la ressenya del viatger curiós i eclèctic. Ens fixarem, pel que fa a muntanya, en el viatger anglès Rowland Thirlmere, que visita el Ripollès l'any 1902. El viatge en si és per a Thirlmere una excusa per recrear-se i crear un discurs lliure que li permeti, a partir de qualsevol experiència, reflexionar sobre les actituds humanes. La seva crònica és plena de curiositats que serien molt enutjoses per a qualsevol que volgués fer-se una idea clara de la vida a muntanya al principi del segle XX. No té cap inconvenient a usar la ironia i el sentit de l'humor tan típicament britànics, malgrat que tot això pugui deformar la realitat que descriu i enfosquir el text:

«This morning N., having don-

ned his capa and fixed his gold eye-glasses, sallied forth with his camera. All the pretty girls of the village [Ribes de Freser] came out of doors as the distinguished stranger marched through the muddy streets, his eyes on the eternal hills. I should have liked to see them crowd round the bashful N. with pleasant greetings, as the maidens of Bethlehem greeted Kinglake, but the young women were shy, and they did not mob my friend».

[Aquest matí, N., després de posar-se la capa i fixar-se les seves ulleres d'aurades, ha sortit a passejar amb la seva càmera. Totes les noies boniques del poble [Ribes de Freser] han sortit fora mentre el distingit estranger caminava pels carrers fangosos, els seus ulls posats en les eternes muntanyes. M'hauria agradat veure les noies envoltar el tímid N., i saludar-lo amablement, com les donzelles de Betlem saludaren Kinglake; però les joves eren vergonyoses i no varen rodejar el meu amic].

Trad. de Glòria Cuèllar.

COMPLEXITAT DE DISCURSOS

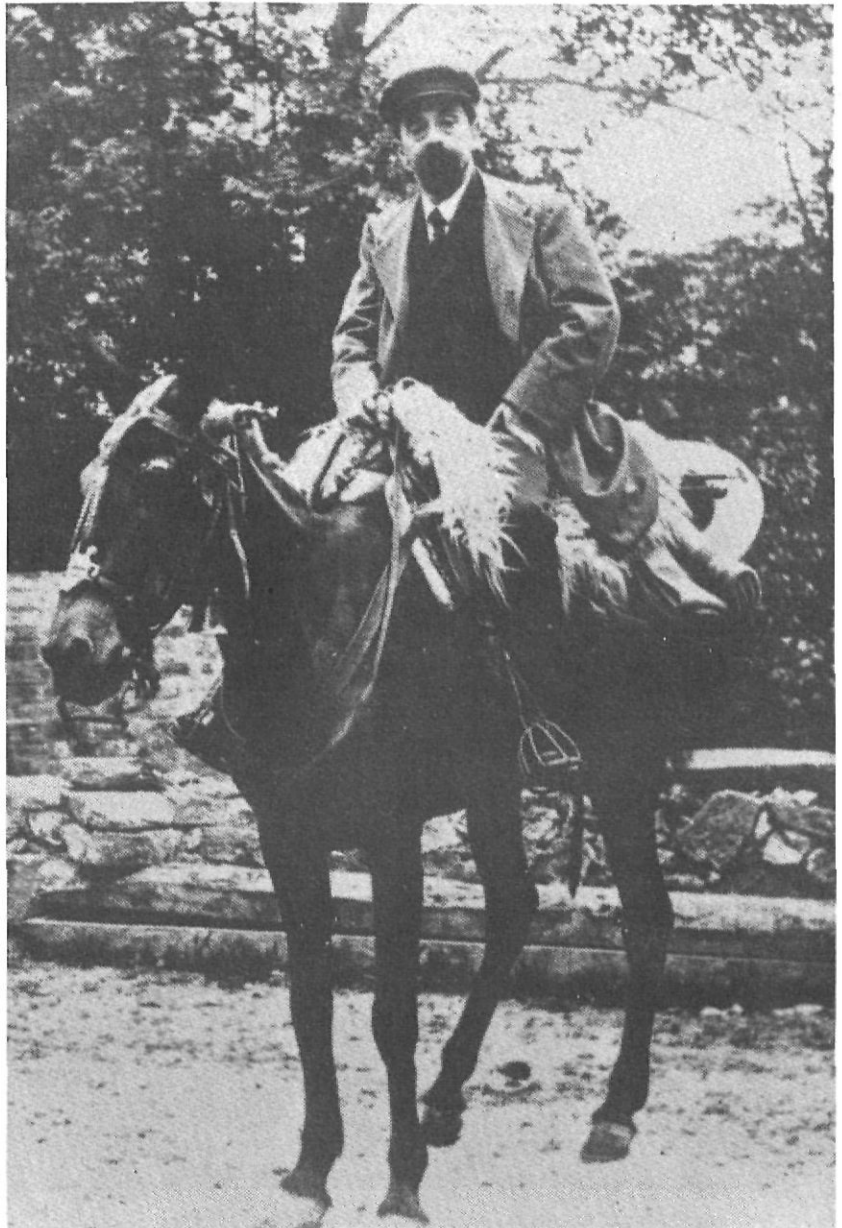
Dubtem que l'anterior classificació dels subjectes respongui a la complexitat dels seus estils. En cap moment no ens hem referit a un viatger literat, però alguns dels tipus descrits a l'apartat anterior generen textos antologables com a literaris. També alguns creadors com Verdaguer o Maragall produeixen obres aprofitables pels excursionistes.

És doncs evident que existeix una complexitat de discursos. Tot i això, en aquests discursos hi ha moltes fórmules que es repeteixen. Per exemple, el relat del viatger peregrí a Núria no ha variat substancialment del segle XVII ençà: els textos no reflecteixen tant l'experiència viscuda pels peregrins com l'experiència lectora de l'obra de Marés. Alguns peregrins vomiten i en d'altres casos tradueixen a altres llengües, com ara el francès Émile Brousse, allò que Marés va escriure en lloc de relatar la seva experiència personal. En canvi, es manté en una interessant objectivitat l'escriptor

Ripoll abans de la restauració, en un gravat de Jaume Pahissa

*Joan Maragall,
excursionista
a Camprodon,
l'any 1900*

del segle XVIII Francisco de Zamora, gràcies que va fer el viatge a Núria sense conèixer l'obra de Marés, i en cap cas no se'l pot considerar un peregrí.

I aquesta complexitat s'accentua amb el caràcter plural dels destinataris. ¿Qui poden ser sinó futurs viatgers —reals o de butaca, com recorda el títol del conegut manual de Richard Ford: *Handbook for Travellers in Spain and Readers at Home*—, entre els quals hem de situar-nos nosaltres mateixos? Potser no fem res més que repetir també clixés sobre la muntanya: si aconseguim de reunir un corpus representatiu de di-

ferents perspectives sobre el tema, haurem avançat en la percepció de la realitat del propi objecte. Per bé que l'objectiu de qualsevol viatge és aconseguir una aproximació a una realitat estranya, la conseqüència de l'escriptura és un distanciament de qualsevol objectivitat. A partir d'aquesta dialèctica es poden obrir mil i un interrogants. Alguns de molt abstractes i d'altres de més concrets, com plantejar-nos què ha volgut o sabut veure aquest país en la seva muntanya.

Jordi Mascarella i Miquel Sitjar
són llicenciats en filologia catalana